

Türkiye Diplomasisi Bağlamında Çevirmenin Görünürlüğü: Milletler Cemiyeti Dönemi (1919-1939)

Translator's Visibility in the Context of Turkish Diplomacy: The Period of the League of Nations (1919-1939)

Araştırma/Research

Ensa FİLAZİ

Dr. Araş. Gör. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı,
ensa.filazi@istanbul.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6411-6465

ÖZET

Çevirmenlik mesleği, uluslararası iletişim ve işbirliği sağlamada önemli bir konuma sahiptir ve uluslararası sahada her zaman etkili bir biçimde var olmuştur. Bu çalışmada çevirmenlik mesleğinin tarihsel gelişiminde mühim bir alan olan diploması bağlamında çevirmenin kazandığı anlama ve çevirmenlik mesleğinin görünürlük sürecine yönelik saptamalar yapılmıştır. Diplomaside, çevirmenlik etkili bir rol oynamaktadır. Uluslararası ilişkilerin yürütülmesi farklı dilleri konuşan ülkelerin diplomatlarının bir araya gelmesini gerekli kılmaktadır. Bu itibarla diploması tarihi, çeviri tarihinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Bunun en iyi örneği 20. yüzyılın başlarında ilk evrensel örgüt olan Milletler Cemiyeti dönemidir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra diplomatik görüşmelerin yoğunluk kazandığı bilinmektedir. Uluslararası ilişkilerin artmasıyla birlikte "çevirmenliğin" bir meslek olarak geliştiği ve diploması alanında da çeviri etkinliğinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu çalışmada, çevirmenin konumu, görünürlüğü ve mesleki gelişimi Milletler Cemiyeti özelinde değerlendirilmiştir. Günümüzde çevirmenlik mesleğinin Türkiye'de gereken ilgiye ulaşamamasının sebebini açıklayabilmek için 1919-1939 yılları arasındaki çeviri tarihi çalışmaları kronolojik biçimde ele alınmış ve diplomatik çeviriye yönelik yeterli kaynağın olmadığı saptanmıştır. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler konulu bazı tarih kaynakları incelenmiş ve bu kaynaklarda çevirmenlikle ilgili yeterli bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda diploması tarihi araştırmacılarının çeviri tarihine yönelik yeni araştırmalar yapması, diploması tarihçileriyle çeviri tarihçilerinin işbirliği içinde bulunması önem arz etmektedir. Çalışmanın Türkiye'de çevirmenlik mesleğinin somut görünürlüğünün artmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri tarihi, diplomatik çeviri, Milletler Cemiyeti, görünürlük

ABSTRACT

The translation profession has an important role in providing international communication and cooperation, and has always shown itself effectively in the international arena. In this study, in the context of diplomacy as an important area in the historical development of the translation profession, some determinations have been made regarding the process of understanding and visibility of translation profession gained by the translator. Translation plays an effective role in diplomacy. Conducting international relations requires the diplomats of countries who speak different languages to come together. In this respect, the history of diplomacy constitutes an important stage in the history of translation. The best example of this is the League of Nations, which was the first universal organization established in the early 20th century. It is known that diplomatic negotiations have intensified after the First World War. It is possible to say that with the increase of international relations, “translatorship” has developed as a profession and the activity of translation has come to the fore in the field of diplomacy. In this study, the translator’s position, visibility, and professional development are evaluated specifically under the framework of the League of Nations. In order to explain the reason for the lack of interest in the area of translation profession in these days, the history of translation studies between the years of 1919-1939 has been analyzed in chronological order, and it has been determined that enough resources for diplomatic translation have been lacking. At the same time, a few historical recourses on international relations have been examined, and it has been found that these recourses did not contain adequate information on translatorship. In this context, it is important for diplomatic history researchers to conduct new researches on the history of translation and to collaborate with the historians and translators of diplomacy. It is considered that the study will contribute to the increase of the visibility of the translation profession in Turkey.

Keywords: History of translation, diplomatic translation, League of Nations, visibility

1. Giriş

Çevirmenler iletişimi sağlayan, her alanda etkin bir rol üstlenerek görünür hâle gelen kişilerdir. Çevirmenler “haberleşme, uluslararası ajanslar, redaksiyon, radyo, televizyon istasyonu, diplomatik temsilcilik, idari sistemler, uluslararası organizasyonlar, konferanslar, sınır ve gümrük daireleri, ithalat ve ihracat yapan firmalar, çeşitli askerî birlikler, sinema sektörü ve uluslararası ulaşım” gibi alanlarda hizmet vermektedir (Wills, 2005, s. 90). 20. yüzyılın başlarında ilk evrensel örgüt olan Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla beraber çevirmenin / tercümanın görünürlüğü artmış ve bu gelişmenin Türkiye’de yakın çeviri tarihi çalışmalarına nasıl yansındığını ele alma zorunluluğu doğmuştur. Pym, çeviri tarihinin farklı motivasyonlarla araştırıldığını dile getirmektedir. Motivasyon unsurları arasında kültürel dönüşümleri tespit etmek, tarihi tecrübeden hareketle uzun vadeli planlar oluşturmak, çeviriye ve milletlerarası iletişime emeği geçen kişilerin durumlarını belirlemek sayılabilir (Pym, 1998, s. 16). Tahir-Gürçağlar da benzer bir yaklaşımla çevirinin ve çevirmenlerin bugünkü konumunun değişmesi gerektiğine

işaret etmektedir. Günümüz Türkiye’inde çeviri ve çevirmenlerin “toplum ve kültür üzerine oluşan söylemlerde hâlen büyük ölçüde göz ardı” edildiğini ve çevirinin “*serbest / sadık* ikiciliği temelinde ele alınarak yalnızca dillerarası bir aktarıma” dönüştürüldüğünü dile getirmektedir (Tahir-Gürçağlar, 2005, s. 31).

20. yüzyılın başlarında Avrupa’da çevirmenin görünürlüğü özellikle sözlü çeviri eyleminde belirginleşir (Wills, 2005). Milletler Cemiyetinin, Almanya, İsviçre, Avusturya devlet arşivlerinin; Siemens / Bayer/ Leverkusen ve Volkswagen firmalarının iç ve dış ticarete yönelik belgeleri ile ünlü kişilerin biyografileri ve başarılı çevirmenlerin otobiyografileri incelendiğinde çevirinin uluslararası sahalarda, 1919 yılından itibaren yoğunlaştığı görülmektedir (Wills, 1999, s. 21). Hatta 1919 yılı, sözlü çevirinin başladığı yıl olarak kabul edilmektedir. Kutz da Wills’in sıraladığı bilgilerden hareketle çevirmene / tercümana olan ihtiyacın aslında Sanayi Devrimi’nin yaygınlaşmasıyla arttığını ifade etmektedir (Kutz, 2010, s. 47). Sanayi Devrimi’nin yaygınlaşmasıyla İngilizceye talep de artmış ve tüm dünyada sözlü ve yazılı çeviri etkinliği uluslararası ticareti ve iletişimi sağlayan bir mesleğe dönüşmüştür.¹ Nitekim çevirmenliğin mesleki bir kimlik olarak tanınmasında “ulusal yabancı ofislerin ve hükümetler arası organizasyonların kurulması” (Yetkin-Karakoç, 2015, s. 100) etkili olmuştur. Ayrıca çok uluslu konferanslar vasıtasıyla çevirmenlik / tercümanlık mesleğinin görünürlüğü artmıştır. Uluslararası düzeyde toplantılar gerçekleştirilince ticaret, ekonomi ve siyaset gibi uzmanlık gerektiren alanlarda, çevirmen / tercüman ihtiyacı artmış, doğal olarak çeviri / tercüme faaliyetine yönelik yeni teknikler geliştirilmeye başlanmıştır. Çeviri etkinliğine yönelik geliştirilen yeni teknikler, sözlü ve yazılı çevirinin ayrımını netleştirmiş ve sözlü çeviri alanında, özellikle ardıl ve eşzamanlı çeviri tekniğinin gelişmesine ön ayak olmuştur. Bu bağlamda ardıl çeviride uzun konuşmalar için not alma tekniğinin geliştirilmesi örnek olarak gösterilebilir. Sözlü ve ardıl çevirinin öneminin artmasına koşut olarak bu alana yönelik eğitimler düzenlenmeye başlanmıştır (Kadrić & Kaindl, 2016, ss. 66- 84). Uluslararası toplantılarda ya da müzakerelerde genelde yabancı dil bilenler ve o yabancı dile hâkim olanlar çeviri etkinliğinde bulunmaktadır. Çevirmenlerin / tercümanların dışında yeri geldiğinde diplomatlar da tercüme görevi gerçekleştirilmektedir. Bu tercüme görevleri, diplomatlar için büyük bir kazanım sayılmaktadır, çünkü diplomatlar sadece uluslararası siyasette / diplomaside değil birkaç yabancı dilde de uzmanlık sağlamaktadır. Bu itibarla diplomatlar için çeviri, bir meslek ediniminden ziyade diploması mesleğinin bir parçası olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle sözlü çeviri, diplomatik kariyerin ön çalışmasıdır. Ayrıca tarihte çeviri ve diploması arasındaki ilişkinin tam net olmadığını ancak diplomasının çeviriden ayrı düşünülmeceğini, hatta iki farklı ulus arasında bir köprü kurduğunu ifade etmek mümkündür (Yetkin-Karakoç, 2015, s. 100). Milletler Cemiyetinin kuruluşu da

¹ 19. yüzyılın sonuna kadar Kızıl Haç ya da diğer uluslararası örgütler tarafından 1400’e yakın konferans gerçekleştirilmiştir. Konferansa katılan uzmanların çoğunun yabancı dil bilmemesi, tercüme hizmeti ihtiyacını doğurmuştur. Bu gelişmelere koşut olarak ekonomi alanında da tercüme faaliyeti yoğunlaşmıştır (Kutz, 2010, s. 47).

uluslararası kurumsallaşmanın dünyadaki ilk örneğidir. Kurumsallaşmayı sağlamanın en önemli unsuru ise iletişimdir. İletişimi sağlayan da çevirmenin / tercümanın kendisidir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa kıtasında barışın ve iletişimin sağlanması için gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda yazılı / sözlü çeviri etkinliği de etkisini göstermiştir. Görevlerinin ve sorumluluklarının artmasıyla birlikte çevirmenler / tercümanlar, kültürlerarası iletişimde ve uluslararası işbirliğinde vazgeçilmez kişiler hâline gelmiştir. Ancak bu durum çevirmenliğin bir meslek olarak kabulünü sağlayamamıştır ve günümüzde dahi çevirmenlik mesleğinin kabul görmesi için büyük çabalar sarf edildiğini görmek mümkündür. Uluslararası alanda yazılı / sözlü çeviri etkinliği artarken kuruluş aşamasında olan Türkiye Cumhuriyeti, özellikle Batılılaşmaya yönelik çeviri etkinliklerine ağırlık vermeye başlamıştır.

Siyasi alanda çevirmenin / tercümanın gerekliliği düşüncesi çeviri tarihi çalışmalarına pek yansımamıştır. "Tarih çalışmaları" farklı bir disiplin olarak ele alındığında çevirmene ya da çeviri etkinliğine yönelik pek bir bilgi bulunmadığı dikkat çekmektedir. Bu araştırma ilhamını iki kaynaktan almıştır: T. Arı "Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika", M. Hasgüler & M.B. Uludağ "Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler, Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar". Söz konusu kaynaklar uluslararası ilişkiler ve uluslararası örgütler konularını içermesine rağmen ülkeler arası diplomatik ilişkilerde çevirmenin üstlendiği role ilişkin herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu bağlamda diplomatik çeviri tarihi araştırmalarının çevirmene ve çeviri etkinliğine yönelik yeni bilgiler verecek şekilde ele alınması hem çevirmenin görünürlüğü hem de itibarı açısından önem arz etmektedir.

Çeviri etkinliğinin Türkiye diplomasisine yansımalarını 20. yüzyılın başlarında barış ve güvenlik amaçlı kurulan ilk uluslararası örgüt olan Milletler Cemiyeti² özelinde ele almaya çalışan bu araştırmada çeviri tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar kronolojik olarak değerlendirilmiştir. Bu itibarla Milletler Cemiyetinin etkin olduğu dönemde (1919-1939) diplomatik çeviri bağlamında çeviri etkinliğinin ve çevirmenin rolü irdelenmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Milletler Cemiyeti Döneminde Çeviri

I. Dünya Savaşı'ndan sonra (Nachkriegsregelung) Avrupa'nın geleceğini ilgilendiren barış konferanslarının tertiplenmesi sürecinde daha *adil bir uluslararası düzen* kurulabilmesi için örgütlenmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.³ Savaşta galip gelen devlet liderlerinin amacı, her bir ülkenin *kendi kaderini tayin etme* (self-determination) anlayışından yola çıkarak barışı ve toprak bütünlüğünü korumaktır. Bu fikir

² 20. yüzyılın başlarında Milletler Cemiyetinin kurulması sembolik bir anlam taşır. Arı'nın da belirttiği gibi "savaş ve adaletsizlik gibi uluslararası sorunların önlenmesi, bireysel girişimlerle mümkün olmayıp ortaklaşa ve çok taraflı girişimleri gerektirir. Uluslararası toplumun, savaş ve benzeri sorunlara yol açan anarşi ortamını ortadan kaldırmak için kurumsallaşması gerekir" (Arı, 2006, s. 108).

³ Loyd George (Britanya) Avrupa'nın geleceğini sağlamak için bu öneride bulunmuştur (Iskit, 2018; Kutz, 2010).

doğrultusunda kurulan örgütün amacı, milletlerarası barışın korunması ve uluslararası işbirliğinin sağlanmasıdır. 1919 yılı Ocak ayında düzenlenen Paris Barış Konferansı ile Milletler Cemiyetinin temeli atılmıştır. 20. yüzyılda ilk uluslararası örgütün kurulması, ulus devletlerin birbirine bağımlı olmasının ilk belirgin örneğidir. ABD Başkanı Woodrow Wilson, 18 Ocak 1918 tarihinde ABD’de düzenlediği bir kongrede I. Dünya Savaşı’nı bitirmek için hazırladığı 14 ilkeye değinmiştir. İlk ilke de şu şekilde açıklanmıştır: “Bütün barış görüşmeleri ve antlaşmaları açık olacak ve bundan sonra devletler arasında gizli antlaşmalar yapılmayacak, gizli diplomasi yöntemleri kullanılmayacaktır (*Open Governant Openly arrived at*)” (Hasgüler & Uludağ, 2007, s. 68). Bu ilkeden hareketle Milletler Cemiyeti⁴ bir dünya örgütü olarak değer kazanmıştır. İlkeleriyle dünya tarihine yön veren Wilson, örgütün manevi kurucusu olarak da kabul edilmektedir (İskit, 2018, s. 150). Wilson ABD’deki iç meseleler nedeniyle Milletler Cemiyetinden çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece cemiyetin güvenlik politikalarının geliştirilmesinde İngiltere ile Fransa etkili olmuştur (Sakin, 2011, s. 107). 1920 yılında Milletler Cemiyetinin resmen kurulmasıyla yukarıda ifade edilen ilk ilke dikkate alınarak diplomatik etkinliklerin gizlilik ilkesinden ziyade kamuoyuna açık biçimde gerçekleşmesi düşüncesi çerçevesinde uluslararası kongrelerin sayısının arttığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle hükümetler gizli diplomasiyi reddederek, açık müzakerelere daha çok yer verecek ve imzalanan antlaşmaları açıklayacak, hedefledikleri siyaseti kamuoyunun dikkatine sunarak *açık politikalarını* hayata geçireceklerdir (İskit, 2011, ss. 145-149). Böylece daha adil bir uluslararası düzenin kurulması için açık diplomasiye geçiş sürecinin başladığı söylenebilir. Ancak I. Dünya Savaşı’ndan sonra “Dört Büyük Devlet” (İngiltere, Fransa, İtalya, ABD) bir araya gelmelerine rağmen toplantılarını gizli tutmuş ve ilk başta profesyonel tercümanlara yer vermemiştir. Bunun sonucunda gerçekleşen toplantıların çoğuna diplomatik temsilcilerden ziyade siyasilerin katılması ön görülmüş ve resmî protokolleri paylaşılmamıştır (Wills, 2005, s. 54). İskit, “konferans diplomasisi taraftarlarının varsayımlarından birinin, uluslararası çatışmaların esas itibarıyla yanlış anlamalardan ve iletişim kopukluklarından kaynaklandığına, dolayısıyla asıl karar verici siyasilerin, araçlar olmaksızın bir araya gelmeleri hâlinde var olan ihtilafların kolaylıkla çözümlenebileceğine” ilişkin bilgiler aktarmıştır. Ancak açık diplomaside “liderlerin doğrudan görüşmeleri sonucu varılan anlaşmalar, çoğunlukla biçimsel koşullara pek uymayan ve yazılı olmayan mutabakatlar olduğu için çözmeye çalıştıkları sorunlar kadar önemli sorunlara da” sebebiyet vermektedir (İskit, 2011, ss. 156-157). Bu açıklamanın Wills’in bahsettiği durumla örtüştüğü düşünülebilir. Açık diplomaside, hükümet elçilerinden ziyade siyasilerin bir araya gelmesi hedeflenmesine rağmen çevirmene / tercümana gereksinim duyulduğu da bir gerçektir.

Yabancı dilden kaynaklı yanlış anlaşılmaların ortaya çıkması, profesyonel bir çevirmenin toplantılara katılmasını zorunluluk hâline getiren nedenlerden biridir. Paul

⁴ Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) I. Dünya Savaşı’ndan sonra 25 Ocak 1919’da kurulur ve 18 Nisan 1946 tarihinde dağılır.

Mantoux'un⁵ dönemin en popüler profesyonel çevirmeni olduğu ve toplantılarda yaşanan iletişim sorunlarını giderdiği bilinmektedir. Bu bağlamda Wills'in de belirttiği üzere çevirmenin rolünün bu toplantılarda daha da ön plana çıktığı ifade edilebilir. Konferansların ve müzakerelerin artmasıyla doğru orantılı olarak ateşkes antlaşmalarının sayısı da artmıştır. Wills'in aktardığına göre, Bowen ardıl ve sözlü çevirinin belirginleştiği bu süreci "Ardıl Çevirinin Altın Çağı" (The Golden Age of Consecutive Interpreting) olarak tanımlamıştır (Wills, 2005, ss. 53- 54).

17. yüzyıla kadar diplomaside Fransızcanın (Lingua Franca) hâkimiyeti söz konusu iken Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla birlikte İngilizce de resmî dil olarak kabul görmüştür; ayrıca diğer uluslar zorunluluk olmamasına rağmen taleplerini İngilizce ya da Fransızca olarak gündeme taşımışlardır (Wills, 2005, s. 47). Ağırlıklı olarak bu iki dilin kullanılması, I. Dünya Savaşı'nda İngiltere ile Fransa'nın siyasi ve ekonomik güç dengeleyicisi olmasıyla açıklanabilir. Nitekim teknolojinin gelişmesiyle ve uluslararası iletişimin artmasıyla birlikte Fransızca hem ticarete hem de diplomatik alanda gücünü yitirmeye başlamıştır (Kutz, 2010, s. 47). Hatta 19 Ocak 1919 tarihli Paris Barış Konferansı'nda Başkan Wilson ve Başbakan Lloyd George, İngilizcenin de resmî dil olarak kabul görmesini talep etmiştir. Bu talebin sonucunda Paris Barış Konferansı'nda Fransızca ve İngilizce çeviri yapabilecek bir tercüme ekibi kurulmuştur. Aynı şekilde, Herbert'e (1952) göre, 1919 yılında gerçekleştirilen Cenevre Barış Konferansı'nda da çevirmenin etkin bir görev üstlendiği görülmüştür (akt. Salevsky & Müller, 2015, s. 111). Müttelikler arasında ateşkes komisyonlarının kurulmasıyla Fransızca, İngilizce ve Almanca çevirmen ihtiyacı da baş göstermiştir (Doğan, 2011, s. 19).

Avrupa'daki ulusal uyanışla birlikte aristokratik dil olarak nitelendirilen Fransızca, egemenliğini kaybetmeye başlamıştır. İdeolojik nedenlerden dolayı ilk başta Almancanın tercih edilmediğini, daha doğru bir ifadeyle kabul edilmediğini belirtmek mümkündür. Ancak Almanya'nın 1926'da Milletler Cemiyetine dâhil olmasıyla sadece Fransızca ve İngilizce değil Almanca da uluslararası müzakerelerde resmî dil olarak değer kazanmış, hem müzakerelerde hem de kongrelerde üçüncü önemli ticari dil (Verkehrssprache) olarak kabul görmüştür.

1920'li yıllarda tercüme faaliyeti daha çok bir *hatır işi* olarak görülmektedir (Freundschaftsdienst). Hukukçulardan, gazetecilerden ve diplomatlardan çeviri desteği alınmaktadır (Kutz, 2010, ss. 48- 49). Milletler Cemiyetinin ilk toplantılarına ve müzakerelerine ardıl çeviri hâkimdir. Ancak ardıl tercümanlar (Konsekutivdolmetscher) bir çeviri eğitimi almamıştır. Herbert'e (1952) göre, dil yatkınlıkları ve edindikleri tecrübeyle otodidaktik olarak ardıl çeviri tekniğini çözümlenmeye başlamış ve not alma tekniği ile bireysel çalışmalarını geliştirmiştir (akt. Ahrens, 2016, s. 84). Bununla birlikte çevirmenler / tercümanlar genelde diplomat çocukları olduğu için birden fazla yabancı dil bilmektedir. Herhangi bir çeviri eğitimi almamalarına rağmen, eğitim seviyeleri

⁵ I. Dünya Savaşı'ndan sonra (1918), Mantoux, Dört Büyük Devlet Konseyi'nde (Council of Four) (1919) çevirmen olarak görev almıştır. II. Dünya Savaşı'na sebep olan Versay (Versailles) Antlaşması üzerinde çalışmıştır (Kutz, 2010, s. 51).

yüksektir ve devlet adamları bu kişilere karşı büyük bir güven duymaktadır (Wills, 2005, s. 50). Milletler Cemiyetinde özellikle sözlü çeviri çalışmalarında etkisini gösteren diplomasi tercümanları (Diplomendolmetscher) önemli konuma getirilmiştir. Diplomasi alanında az da olsa yazılı çevirmenler de vardır (Wills, 2005, ss. 46- 66). Hatta o döneme kadar sözlü ve yazılı çevirmenler arasında net bir ayırım yapılmamıştır. İki dil bilen, hem sözlü hem de yazılı çeviriye hâkim olabileceği düşünülmektedir. Sözlü ve yazılı çeviri etkinliğinin uzmanlaşma fikri doğrultusunda ayrılmasına çalışıldıysa da bu ayırım dinleyici kitle tarafından pek idrak edilememiştir. Çeviribilimciler günümüzde bile bu ayırımın anlaşılmasını eleştirmektedir (Kaindl, 2004; akt. Ahmann, 2012, s. 137; Schlesiger, 2018, s. 29). Milletler Cemiyetinin kurulma aşamasında yazılı ve sözlü çeviri gereksinimini karşılamak üzere 1919'da bir uluslararası sekreteryaya (Internationale Sekreteriat) kurulmuş ve sekreteryanın bir bölümü de çeviri hizmetlerini üstlenmiştir. İlk önce Londra'da kurulan sekreteryaya, 1920'de Cenevre'ye taşınmıştır. Dönemin çeviri hizmeti direktörü⁶ "Almanca, Arapça, Çekçe, Danca, İspanyolca, F(e)lemenkçe, İtalyanca, Norveççe, Portekizce, Rusça, Sırp-Hırvatça ve İsveççe" nin kurumun iki resmî dili olan Fransızca ve İngilizceye çevirebileceğini ilan etmiştir. Bu açılım, sekreteryaya ulaşan çoğu metnin çeviriye vakıf olmayan kişiler tarafından hazırlanması ve okunaksız olması nedeniyle yanlış anlamalara yol açma gibi sorunlara çözüm getirmesi açısından önem arz etmektedir. Bu metinler, resmî belge statüsüne sahip olduğu için çoğunlukla değiştirilememekte ve sekreteryaya açısından utanç verici bir durum ortaya çıkarmaktadır. Nitekim bu tip metinlerin delegelere teslim edilme zorunluluğu vardır. Wills'in de Ranshofen Wertheimer'dan aktardığı üzere diplomatik rutin metinler rahat çevrilmesine rağmen, uzmanlık ve bilimsel bilgi içeren metinlerin çevirileri başarısızlıkla sonuçlanmakta, sekreteryaya ulaşan kaynak metinler memnuniyetle karşılanırken, nitelsiz çeviriler baştan sona kadar düzeltme gerektirdiği için sekreteryanın iş yükünü artırmaktadır (Wills, 2005, ss. 46- 48). Aynı zamanda 1920/1921 yılında Almanya, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde (Sprachdienst Auswärtigen Amtes) bir dil departmanı kurmuştur. Departmanda çevirmenler, tercümanlar, hukuk, siyaset, ulusal ekonomi ve ticaret alanından uzmanlar çalışmaktadır (Wills, 1999, s. 22). Çevirmenliğin saygınlık kazanmasıyla, dil departmanının bünyesinde ardıl çeviri eğitimleri verilmiş, nitekim ana dili Almanca olan ardıl konferans tercümanı ihtiyacı da artmıştır (Ahrens, 2016, s. 84). Bu eğitimlerin verilmesi ilk başta yadırganmıştır, çünkü diplomatik ilişkiler sadece diplomasi mesleğinde (Berufsdiplomat) icra edilmektedir. Ayrıca gizli diplomasiden açık diplomasiye geçilmesi, tercümanların devlet adamlarının konuşmalarını çevirerek uluslararası politikada etkin bir rol üstlenmesi, siyasî müzakerelere demokratik bir yaklaşımın egemen olmasını sağlamıştır (Schmitt, 1964, s. 13). Yukarıda bahsedildiği gibi dil departmanının verdiği eğitimler, Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla bir ihtiyaç hâline dönüşen sözlü ve yazılı çevirinin görünürlüğüne katkı sağlamıştır. Profesyonel anlamda

⁶ Ranshofen Wertheimer'a göre "A Great Experiment in International Administration" olarak değerlendirilmiştir. (akt. Wills, 2005, s. 46)

dil hizmeti sağlayanların yanında *Diplomasi Tercümanı (Diplomatendolmetscher)* ve *Müzakere Tercümanı (Verhandlungsdolmetscher)* gibi yeni çevirmenlik dalları gelişmiş, çevirmenler / tercümanlar Milletler Cemiyetinin uluslararası memuru olarak çalışmaya başlamıştır (Wills, 1999, s. 22). Başka bir deyişle “iki dünya savaşı arası” sözlü çevirinin “gelişme çağı” (Blütezeit) olarak değerlendirilebilir (Kutz, 2010, s. 48).

1920’li yıllarda sözlü çeviri teknolojisinin gelişmeye başlamasına rağmen 1930’lu yıllara kadar ardıl çeviri ön plandadır. 1927 yılında IBM’de çalışan (International Business Machines) üç Amerikalı (Edward Filene, Gordon Finaly, Thomas Watson) *The Finaly Speech Translator* adlı sistemi geliştirmiştir. Ancak birçok konferanstaki teknolojik yetersizliği nedeniyle tercümanların çoğu tarafından olumsuz karşılanmıştır (Wills, 2005, s. 58; Aigner, 2014, s. 5). Nitekim bu yeni çeviri tekniğinde sözlü çeviri kabinlerinin bodrum katında olması, katılımcılardan ve ortamdan uzak, başka deyişle dış dünyadan kopuk olması tercümanların çeviri ortamına soğuk bakmalarına neden olmuştur. Kabin sistemi sadece tercümanlar için değil katılımcılar için de uygun değildi, çünkü ardıl çeviri esnasında, katılımcıların konuşmalarını gözden geçirmeye imkân yoktu. Ancak 1927 yılında Cenevre’de gerçekleştirilen Uluslararası İş Organizasyonu’nun ILO’nun (International Labour Organization) konferansında sözlü çeviri tekniği geliştirilmiş ve katılımcıların çoğunun İngilizce ve Fransızca bilmemesinden dolayı ilk defa bu organizasyonda yedi dilde eşzamanlı sözlü çeviri gerçekleştirilmiştir. Baigorri- Jalón’a (1999) göre bu faaliyette Edward Filene, ilk sözlü çeviri eğitim kursunun maddi destekleyicisi olmuştur (akt. Salesvky & Müller, 2015, s. 113). Katılımcılara büyük kulaklıkların dağıtıldığı bu organizasyon, *çok dilli* tercümenin yapıldığı ilk etkinliktir (Salesvky & Müller, 2015, s. 113; Wills, 2005, s. 58). ILO’da uygulanan yeni teknikte tercümanların ve konuşmacıların eşzamanlı olarak birbirlerini görmeleri ve duymaları sağlanmıştır. Bu gelişmeler Milletler Cemiyetinin çalışmalarına da yansımış ve cemiyet 1927’yi “sözlü çeviri yılı” olarak ilan etmiştir (Salesvsky & Müller, 2015, s. 113). Bu gelişmenin ardından ardıl ve sözlü çeviri ayrımı yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu teknik asıl başarısını 1945 yılında Nürnberg mahkemelerinde ortaya koymuştur.

Almanya Dışişleri Bakanlığının arşivinde, bazı belgelerin savaş döneminde kaybolmasına rağmen, 1928’de 13000 daktilo sayfasının (Maschinenseiten) toplam 35 dile çevrildiği ve 25 sözlü çevirmenin 1925-1928 yıllarında toplam 6413 sözlü çeviri görevinde bulunduğu belgelenmiştir (Wills, 2005, s. 62). 1920’den 1930’a kadar 3000; 1930 ila 1940 yılları arasında 4000’e yakın konferans ve toplantı benzeri etkinliğin gerçekleştirildiği bilinmektedir (Salesvsky & Müller, 2015, s. 117). Çeviri etkinliğinin gelişmesiyle özellikle Almanya’daki enstitüler ile üniversiteler arasında işbirliği sağlanmış, çeviri eğitimi ivme kazanmıştır.

Bu dönem yukarıda da belirtildiği üzere tercümanların altın çağı olarak nitelendirilmiştir ancak ardıl çeviri hizmeti, uzun süren oturumlarda katılımcının yanında değil genelde kürsünün dışında not alınarak icra edilmiştir. Katılımcı, konuşmayı

bitirdikten sonra tercüman kürsüye çıkıp aldığı notları aktarmıştır⁷ (Doğan, 2011, ss. 19-20). Tercümanlar, çeviri etkinliğini ya kürsünün önünde ya da bulunduğu mekânın ortasında ayakta gerçekleştirmektedir. Herbert (1978), kıyafet kuralı olarak hava şartlarına dikkat etmeksizin cutaway (ceket), çizgili pantolon ile frak gömlek⁸ giymeleri istendiğini vurgular (akt. Salevsky & Müller, 2015, s. 112). Yukarıda da ifade edildiği üzere tercümanların görünürlüğü'nün ve niteliğinin artmasıyla özellikle diplomasi tercümanı / diplomasi çevirmeninin gizliliği korunurken profesyonel tercümanlar, toplum nezdinde *parlayan bir yıldız* dönüşmüşlerdir (Wills, 1999, s. 22). Çevirmenler, *dil dehaları* olarak adlandırılmış, üst düzey siyasetçilerden daha çok övgüye layık görülmüş, ancak işin gerçeğinde çevirmenler bu siyasetin küçük bir parçası olduklarını kabullenmek zorunda kalmıştır. İleride dil departmanının başına geçecek olan Başçevirmen Paul Schmitt'in ifade ettiği üzere, çevirmen olayların merkezinde bulunduğu, güçlüler ve en güçlülerin namına konuştuğunun, çevresindeki ışıltıya rağmen uluslararası büyük saat mekanizmasının sadece küçük ama asli bir çarkı olduğunun farkındadır (Schmitt, 1964, s. 18). Çevirmenlerin müzakere hazırlıklarında zaman zaman unutulması, konuşmacılarla aynı seviyede olmadıkları gerçeğinin bir göstergesidir. Ayrıca seyahat ve konaklama hizmetlerinin kötü koşullar altında verilmesi de bu gerçeği güçlendirmektedir. Çevirmenlerin hiçbir şekilde şikâyet etme hakları yoktur, onlardan beklenen tek şey, mükemmel bir çeviri yapmalarıdır. Çeviri esnasında yetersiz ses düzeyi ve benzeri gibi yaşanabilecek teknik sorunların bir mazeret olarak kabul edilmesi de mümkün değildir (Kutz, 2010, s. 50).

3. Milletler Cemiyeti Ve Türkiye Diplomasisinde Çeviri

Özellikle 1900-1908 yılları arasında Osmanlı Devleti, ciddi siyasi bunalımlar yaşamaya başlamıştır. Aslında burada II. Meşrutiyet dönemindeki (1908 - 1920) çeviri etkinliklerine yönelik yeterli yayının olmaması bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü "Osmanlı toplumsal sisteminin Tanzimat dönemiyle başlayan yenileşme çabaları, I. Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yılları, toplumsal sistemin yenileşmesi anlamında, Tanzimat döneminin devamı şeklindedir" (Tosun & Mutlu, 2019, s. 7). Öte yandan Türk milletinin 1897'den 1922'ye kadar toplam 12 yıllık bir savaş dönemi yaşadığı da aşikârdır. Başka bir ifadeyle savaşı tecrübe eden bir devletin çeviri etkinliklerine yönelik çalışmalara zaman ayıramaması gayet tabiidir (Belen, 1973).⁹ Cumhuriyeti'nin kurulma süreci zorlu geçmesine rağmen Türkiye, her zaman barışçıl bir politika izlemiş

⁷ Barış Konferansı sırasında ardıl çevirmenler, bir saatten fazla süren konuşmaları, tuttıkları notlardan çevirmek zorunda kaldıkları için çeviri tekniklerinde, yeni gelişmeler yaşanmıştır (Doğan, 2011, ss. 19-20; Herbert, 1978; Salevsky & Müller, 2015, s. 111)

⁸ Bu bilgiler doğrultusunda daha çok erkek tercümanların hizmet verdiği söylenebilir.

⁹ Dönemin siyasi durumu göz önüne alındığında yabancı dil bilen insan kaynağının olmamasından dış ilişkilerin Rum kökenli tercümanlar tarafından yürütülmesinin, dış politika bağlamında güvenlik açıkları ortaya çıkardığını ifade etmek mümkündür (Belen, 1973).

ve Kurtuluş Savaşı sona erdiğinde de tekrar bir savaşa sürüklenmemiştir. TBMM'nin¹⁰ hemen kuruluşunun ardından yurtdışına yönelik diplomasi ilişkilerini yürütmek adına 1920'de *Hariciye Vekâleti* kurularak bugünün Dışişleri Bakanlığının temeli atılmıştır. Dönemin devletinin yabancı ülkelerle diplomatik ilişkiler kurduğu, anlaşmalar yaptığı, dışarıya elçiler yolladığı ve yabancı elçileri kabul ettiği bilinmektedir (Şimşir, 1998). Başka bir deyişle vekâletin amacı, yabancılarla gereken teması sağlamaktır. Vekâletin ilk kadrosunu oluşturanlar, İstanbul'dan Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gelen, öğrenim durumları ve meslekleri dikkate alınmayan, az da olsa lisan bilen eski Bâbîâli memurlarıdır. Vekâletin bünyesinde “siyasi işler, konsolosluk işleri, hukuk müşavirliği, şifre ve evrak” (İskit, 2007a, s. 418; 2018b, s. 382) gibi şubeler oluşturulmuş ancak çeviri etkinliğine yönelik bir birim oluşturulmamıştır, öte yandan 1927 yılına kadar 27 yabancı temsilcilik İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştır.¹¹

Çeviriye yönelik önemli gelişmelerden birisi ise 1920'de Telif ve Tercüme Encümeni'nin kurulmasıdır. “TBMM hükümetleri devriyle Cumhuriyet dönemi başlarında tercüme müesseseleri”nde çalışma yapılmadığı ve “encümenlerin faaliyetlerinin genellikle gazetelerden takip edildiği” bilinmektedir. Gazetelerde ayrıca encümenin “basit bir yapıda kurulduğu, tam teşekküllü bir şekilde faaliyete” geçmediği şeklinde açıklamalar da bulunmaktadır (Kayaoğlu, 1998, s. 219). Bu sebeple 1921'in ortalarında Telif Tercüme Heyeti oluşturulmuş, Maarif Vekâletinden (Bugünkü Millî Eğitim Bakanlığı) talimatlar alarak çalışmalarını sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda encümenin yoğun çalışmaları devam etmektedir. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa'nın da TBMM'de söylediği şu sözler çeviri etkinliklerinin millî ve kültürel işlevine işaret etmektedir: “Telif ve Tercüme işleri hâkimiyet-i millîyenin istinatgâhı ve millî harsın en mühim vasıta-ı intişarıdır.”¹² Bu konuşma bağlamında Türkiye'de çevirinin ve doğal olarak da çevirmenin öneminin vurgulandığı görülmektedir.

1873 yılında ilk uluslararası örgütlerden biri olan Güzel Sanatlar Mülkiyet Birliği, *Telif Hakkı* tabirini kullanarak telif hakkına yönelik bir sözleşme hazırlamıştır. Sözleşmeye göre kitap, müzik eseri, müzik notası, tiyatro, fotoğraf, mimari eser, heykel, tercüme ve adaptasyon gibi eserler telif hakkı kapsamına alınmıştır. Türkiye de 1929 yılında birliğe dâhil olmuş ancak tercüme telif hakkı konusuna rezerv koymuştur (Hasgüler & Uludağ, 2007).

Yukarıda belirtildiği üzere heyetin başarı kaydedememesi sonucu Telif ve Tercüme Heyeti / Encümeni 1926 yılında lağvedilmiş, ancak 1940'ta Tercüme Bürosu

¹⁰ I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti, Wilson İlkeleri'nden etkilenmiş ve 4 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmuştur. Türk aydınları Wilson İlkeleri'nden etkilenmiş, bu ilkelerin Osmanlı Devleti'nde uygulanmasını hedeflemişlerdir. Ancak bu süreç sadece iki ay devam edebilmiştir.

¹¹ 1920-1921 arası Bekir Sami Bey, Şubat 1921-Mayıs 1921 arası Ahmet Muhtar Bey, 1921-1922 arası Yusuf Kemal Tengirşenk, 1922-1924 arası İsmet İnönü, 1924-1925 arası Şükrü Kaya Bey ve 1925-1938 arası Tevfik Rüştü Aras Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuşlardır.

¹² (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1952; akt. Tahir - Gürçağlar, 2018, s. 109; Kayaoğlu, 1998, s. 219)

tekrar açılmıştır (Kayaoğlu, 1998)¹³. Türkiye Cumhuriyeti 1930'lu yıllarda Batılılaşma politikasını benimseyerek davet üzerine Milletler Cemiyetine üye olmuştur¹⁴ (Sosyal, 1998, s. 1363). Cemiyete üye olduktan sonra yoğun diplomatik yazışmalar yapılmıştır, ancak bu yazışmaların Türkiye'nin çeviri politikasına pek yansdığı söylenemez. Bu yoğun diplomatik süreçte çeviriye yönelik açıklamalara da pek rastlanmamıştır. 1942 yılında diplomatlar için Fransızcanın "temel yabancı meslek lisanı" olması gerektiğine dair bir kararname çıkarılmıştır (İskit, 2018, s. 384). Bu bağlamda Milletler Cemiyetinde Fransızcanın değer kaybetmesine rağmen, Türkiye'nin bu kararnameyi çıkarması dil politikası bağlamında ayrı bir tartışma konusu olarak değerlendirilebilir. Bu eksikliği giderebilmek üzere Özakıncı (2000), Türkiye'yle ilgili Milletler Cemiyeti arşivindeki bütün belgeleri, basımları ve Türkçe çevirileri içeren bir derleme kitabının basılmasını önermektedir. Nitekim Türkiye, üyeliğini müteakip Cemiyetin edilgen bir üyesi olmamıştır. Özel komisyonda başkanlık ve raportörlük görevleri üstlenmiştir. Bununla birlikte 1934 -1936 yıllarında Milletler Cemiyetinin 84. ve 85. Dönem konsey başkanlığını üstlenmiş ve 1937 yılında Milletler Cemiyetinin genel kurul başkanlığını yapmıştır (Kırdar, 1971, s. A5). Aynı dönemde Tefik Rüştü Aras, Türkiye adına Milletler Cemiyeti başkanlığına seçilmiştir (Özakıncı, 2000, s. 57; Kırdar, 2003, s. 26).

4. Çevirmenin Görünürlüğü ve Görünmezliği

Görünürlük ve görünmezlik kavramları birbirinden bağımsız düşünülmemelidir (Wallner, 2009, ss. 9- 10). Güncel Online TDK sözlüğünde *görünürlük* kavramı, "Görülebilir bir şeyin niteliği;" *görünmezlik*, "Görünmez olma durumu"¹⁵ olarak tanımlanmıştır. Çevirmenin görünürlüğü ve görünmezliği üzerindeki yaklaşımların çeviribilimciler tarafından somut bir şekilde ele alındığı bilinmektedir. "Çevirmenin bir rolü vardır ve çevirmenin görevlerinden biri kendini görünür kılarak çevirinin iletişimsel ve kültürel rolüne vurgu yapmaktır. Çevirmenin görünürlüğünün kaybolması, aslında bir meslek olarak çevirmenliğin öneminin yitirilmesidir" (Yıldırım, 2017, s. 123). Venuti, Schleiermacher'ın çevirmenin okuru yazara götürmesi bağlamında *yabancılaştırma* ve çevirmenin yazarı okuyucuya götürmesi bağlamında ise *yerleştirme* kavramlarından yola çıkarak *görünürlük* ile *görünmezlik* kavramlarının çeviribilimde kaynak

¹³ Atatürk Türkiye'sinde barış ve istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Lozan Antlaşması'nın 1923 yılında imzalanmasıyla birlikte Türkiye, Avrupa ülkeleri ile ABD tarafından tanınmıştır. Bu antlaşmadan sonra "Türkiye, Batılı devletlerin *hegemonyası* altındaki uluslararası topluma ve Avrupa merkezli uluslararası hukuka diğerleriyle eşit koşullarda taraf olma çabasına girmiştir" (Aral, 1998, s. 1368).

¹⁴ Türkiye, Milletler Cemiyetindeki üyelik sürecinde Batılı devletlerle barışı ve güvenliği koruma anlayışıyla hareket edip uluslararası antlaşmalarda özellikle "egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma" gayesiyle bir devlet duruşu sergilemiştir (Aral, 1998, s. 1374). Bu arada Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, Cenevre'de Milletler Cemiyetinin silahsızlanma konferansında bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Milletler Cemiyetinin davetine Türkiye'nin memnuniyetle katılacağını ifade etmiştir. Milletler Cemiyetine bir devletin üye olabilmesi ancak başvuru ile gerçekleştiğinden 1 Temmuz 1932 tarihli cemiyet konferansında Türkiye'nin cemiyete davet edilmesi, gündem maddesi olarak ele alınmıştır. Örgüt açısından Türkiye'nin cemiyete katılması stratejik önem arz ettiğinden oybirliğiyle kabul edilmiştir (Sosyal, 1998, s. 1363).

¹⁵ TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 30.08.2020)

metin kadar önemli olduğunu savunmuştur (Odacıoğlu vd., 2016, s. 620). Görünürlük kavramının temelinde, çevirmenin çeviri eylemindeki varlığı yatmaktadır, ayrıca çevirmenin şeffaflığıyla görünürlüğü ve tanınırlığı doğru orantılıdır (Ataseven & Çetin, 2017, s. 634). Pym, *Method in Translation History* (1998) adlı kitabında çeviri tarihinde çevirmenin rolünün önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çeviri tarihi, dünyadaki gelişmeleri doğrudan etkilediği için çevirmenin tarihsel süreçteki konumu önem arz etmektedir. Pym, çeviri tarihi çalışmalarına yönelik dört ilke öne sürmüştür. Birinci ilke, çevirinin belirli bir sosyal ortamda *neden* yapıldığının gerekçelendirilmesi; ikinci ilke metni dışarıda tutan anlayışla çevirmeni ve çeviriyi etkileyen diğer paydaşların (müşteri, patron, okuyucu) merkezde konumlandırılması, başka bir ifadeyle çeviri *merkezcilik*, üçüncü ilke, çevirmenin çalıştığı mekân ve sosyal ortamın durumunun belirlenmesi, başka bir ifadeyle *durumsallık*, son ilke ise çeviri tarihine yönelen araştırmacıların motivasyon kaynakları (*sorunsallık*)dır. Pym, güncel çeviri sorunlarına eğilmekle beraber geçmiş hareket noktası olarak kabul etmektedir. Mevcut sorunların kökenlerinin tarihsel süreç içerisinde aranması gerektiğini düşünmektedir (Pym, 1998, ss. IX-17). “20. yy Eleştiri Kuramlarında Çevirmenin Görünürlüğü” adlı çalışmada Malpas’tan yola çıkılarak çevirmenin görünürlüğünün çeviri tarih yazımına katkı sağladığı ifade edilmiştir. Tarihi süreç içerisinde toplum, kimlik ve siyaset yeni anlamlar kazanırken, çevirmenin görünürlüğü de farklı bağlamlarda yeni bir anlam kazanmıştır. Çevirmen, toplumun tarihi ve kültürel gelişiminde bir aktör olduğunda daha görünür hâle gelecektir (Eser, 2014, s. 112). Bu bağlamda çevirmenin, Milletler Cemiyetinin ilk yıllarında zayıf bir figür olduğunu, güçlü bir figür olması hâlinde günümüzdeki konumunun da çok farklı olacağını ifade etmek mümkündür. Hatta diplomatların yabancı dile vâkıf olmalarına rağmen tercümana ihtiyaç duymaları, çevirmenlerin edilgen bir rol üstlendiği gerçeğini değiştirmektedir. Eruz (2014) da sanayileşme ve küreselleşmenin etkisiyle çeviri alanlarının geliştiğini, uluslararası kurumlarda çeviri etkinliğinin yoğunlaştığını, ancak çevirmenlik mesleğinin *hak ettiği oranda görünür* kılınmadığını dile getirmektedir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra, çevirmenlerin devlet himayesinde faaliyet yürüten çeviri bürosu vasıtasıyla görünür olduklarını, bir çeviri seferberliği gerçekleştirmelerine rağmen günümüzde çevirmenin olması gereken asıl konumda olmadığını öne sürmektedir (Eruz, 2014, s. 29). Çevirmenlerin layık olduğu mevkiye ulaşamamış, iş hayatında geri plana atılmış, bir tür ara eleman muamelesi gören bireyler olduğu dile getirilmektedir (Venuti, 1998, ss. 47-49) Başka bir deyişle çevirmenler kurucu bir rol üstlenecek aktörler olarak görülmemektedir.

Wallner, “Çevirmenlerin Görünürlüğü ve Görünmezliği” (Sichtbarkeit und Unsichtbarkeit der ÜbersetzerIn) (2009) adlı çalışmada çevirmenin *sosyal* görünürlüğü ile görünmezliğinden bahsetmektedir. “Görünürlük” ve “Görünmezlik” kavramları somut bir şekilde ele alındığında görünürlük ile çevirmenin mesleki konumu arasında doğru orantılı bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Ayrıca Wallner, sosyal açıdan çevirmenin görünürlüğünü ve görünmezliğini değerlendirirken özellikle şu soruna değinmektedir. Çevirmenin somut görünmezliği genelde edebiyat alanında işlenmezken, sosyal açıdan değerlendirildiğinde görünürlük kavramının özellikle *güç ilişkisiyle* (Machtgefügen) ortaya çıktığını ya da *etik* bağlamında incelendiğini ifade etmektedir.

Nitekim bir insanın görünürlüğü ancak toplumun mesleğine atfettiği anlam ile belirlenmektedir. Wallner, çevirmenin sosyal statüsünü sorgulayarak tıp, hukuk ve mühendislik gibi alanlar saygınlık sahibiyken sosyal bilimin bir parçası olan çeviribilimin henüz gereken ilgiyi görmediğini, bu bağlamda sosyal görünürlük ve görünmezlikle ilgili daha kapsamlı çalışmalar yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada çevirinin hangi alanda yapıldığı da önem arz etmektedir. Örneğin ardıl çeviride çevirmenin görünürlüğü bir roman çevirmeninden daha belirgindir. Buna karşın bir roman çevirmeninin görünürlüğü ancak ön söz gibi etmenler eklendiğinde artacaktır. Çevirmenin görünürlüğü arttıkça çeviribilim alanına sağlayacağı katkı artacak ve çevirmen diğer dallarda da kabul görecektir (Wallner, 2009, ss. 10- 37).

Aslında çeviri eyleminde hata yapmadığı ve erek kültüre anlaşılır bir aktarım sağladığı sürece çevirmenin görünmezliğinden söz edilebilir. Çünkü okura özgün bir metin ileten çevirmen, bu sayede kendini görünmez kılmıştır. Okur, metinle kurduğu ilişkide ve okuma sürecinde çelişki yaşamadıkça çeviriyi ve çevirmeni sorgulamaz. Ancak, Venuti'ye göre (1995), çevirmen, çeviride kaynak kültürü erek kültüre yansıttığı ve alışılmadık bir metin ortaya koyduğu durumda hem çeviri metin hem çevirmen sorgulanacaktır, bu da onu görünür kılacaktır (akt. Kahraman, 2010, s. 37). Yücel (2018), ünlü diploması çevirmeni Korçilov'un açıklamasını alıntılıyarak çeviri esnasında hata yapıldığı sürece çevirmenin görünür olduğunu vurgulamıştır (Yücel, 2018, s. 51).

5. 20. Yüzyılın Başlarında Türkiye'de Çevirmenlik Mesleğinin Görünürlüğü'nün Kronolojisi

20. yüzyılın başlarında çevirmenlik mesleğinin uluslararası ilişkilerde görünürlüğü'nün arttığı söylenebilir. Bu çalışmada siyasi ve diplomatik ilişkilerin gerçekleştirilmesinde önemli bir unsur olan çeviri etkinliğinin Türkiye'de ne denli görünür olduğu belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Çevirinin “yalnızca edebiyat, bilgi üretimi ve yayıncılıkla ilgili bir etkinlik değil aynı zamanda bir ulus inşa etme aracı, toplumsal dönüşüm süreçlerinin tetikleyicisi ya da toplumsal dışı vurumun biçimi” (Tahir-Gürçağlar, 2005, s. 10) olduğu ifade edilmektedir. Bir *ulus inşa etme aracı* ve *sosyal bir aktör* olarak da tanımlanan çevirmenlerin günümüzdeki görünürlüğü'nün ne düzeyde olduğunu tespit etmek için Türkiye'de çeviri tarihi çalışmalarının incelenmesi gerekmektedir. Bu itibarla Türkiye'deki çeviri etkinlikleri görünürlük bağlamında kronolojik olarak ele alınmıştır. Çevirmenin görünürlüğü “ulusal yabancı ofislerin ve hükümetler arası organizasyonların kurulmasıyla” pekişmiş ve bu gelişmeler, çevirmenin kariyerine katkı sağlamıştır. Diploması çalışmaları *çevirmenin kimliğinin* belirginleşmesinde öncü bir rol oynamıştır. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşları esnasında yürütülen diplomatik ilişkiler, çevirmenler açısından bir dönüm noktasıdır. Başka bir ifadeyle bu dönemde diplomatik çeviri aracılığıyla sözlü çeviri kurumsallaşmış ve günümüzdeki mesleki standartlarına ulaşmıştır (Yetkin-Karakoç, 2015, s. 99). II. Dünya Savaşı'ndan sonra da “Nazi dönemi hâkimlerine yönelik insanlık suçu ithamıyla yapılan

Nürnberg duruşmaları” çevirmenlere çok uluslu bir çalışma zemini hazırlaması bakımından dikkate değerdir (Yetkin-Karakoç, 2015, s. 27). 20. yüzyılın birinci yarısında Türkiye’nin çeviri politikası 1928 yılında yapılan Harf devriminin etkisiyle sözlü kültürden yazılı kültüre evrilmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin amacı, ulus devlet yaklaşımı çerçevesinde resmî bir dil oluşturmaktır, bununla beraber “okuryazarlığın ve evrensel bilginin MEB başkanlığında Tercüme dergileri ve MEB yayınları aracılığıyla topluma yayılmaya çalışılması bir yandan bir ülkenin oluşumunda son derece önemli bir adım olarak değerlendirilebileceği gibi öte yandan dönemin çevirmenlerine para olmasa da saygın bir kimlik kazandırmıştır” (Yazıcı, 2001, ss. 29- 33). Yine yazar “Türkiye’de Çevirmen Profili” adlı makalesine değinerek, Cumhuriyetin ilk yıllarında çevirmenin önemini ve *konumunu yitirdiğini* ifade etmektedir. Yazıcı, çalışmasında çevirmeni ilgilendiren dört önemli döneme vurgu yapmaktadır: Birincisi Tanzimat’tan Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar olan dönem; ikincisi, 1928 yılında gerçekleşen Harf devrimi dönemi, üçüncüsü 60’lı ve 80’li yıllar arasında yaşanan çeviri etkinlikleri dönemi ve son olarak 80’den sonra yaşanan çeviri etkinlikleri dönemidir (Yazıcı, 2006, ss. 125- 126).

Türkiye’de Çevirinin Politikası ve Poetikası 1923-1960 adlı kitapta 1930 ila 1950 yılları arasında çevirmenin görünür olduğu açıklanmıştır. Adı geçen dönemde çevirmen –yazar ilişkileri üzerine yapılan tartışmalarda *çevirmenlerin mevcut statüsü ve konumu* değerlendirilmektedir. Bununla birlikte çevirmene yönelik “eleştiri ve şikâyetler”in çevirmenin görünürlüğünü daha da belirginleştirmeye başladığı ifade edilebilir (Tahir-Gürçağlar, 2018, s. 144). Sakine Eruz, *Çeviriden Çeviribilime* adlı kitabında I. Dünya Savaşı döneminde çevirmenin görünürlüğünü kendi özel hayatından bir anekdotla açıklamaya çalışmıştır. Büyük babası Muzafferettin Esen’in I. Dünya Savaşı döneminde “orduda tercüman ve mütercim olarak görev” aldığını ifade etmektedir. Savaş sonrasında antlaşmalar imzalandığı için dönemin *devlet adamları* hem kendileri çeviri etkinliğinde bulunmuş hem de çevirmenlere ihtiyaç duymuştur. Bu dönemde özellikle askerî ve siyasi alanda yazılı ve sözlü metinler çevrilmiştir (Eruz, 2003, ss. 57- 58). Bununla birlikte Eruz, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yukarıda da bahsi geçen Nürnberg mahkemelerine kadar sözlü çevirinin egemenliğinin ağırlıklı olarak devam ettiğini açıklamaktadır. Çevirmenlerin *sözlü çeviri* kapsamında ilk olarak bu mahkemelerde medyada doğrudan görülmeye ve duyulmaya başladığını ifade etmektedir (Eruz, 2003, s. 47). Elif Ertan *Uzmanlık Alanları Çevirilerinin Tarihsel Süreci, Eğitimi, Önemi ve Çeviri Uygulamalarındaki Konumu* adlı kitabında 1921 yılında Telif ve Tercüme Encümeni’nin kurulmasından ve 1924 yılında Encümen’in aldığı kararlardan bahsetmektedir. Ertan ayrıca 1928 yılında Latin alfabesinin kabul edilmesinin ardından 1939 yılında gerçekleştirilen Birinci Türk Neşriyat Kongresi’ndeki çalışmaların ayrıntılarından da söz etmektedir (Ertan, 2013, ss. 51- 53). Muharrem Tosun ve Sıla Mutlu, “Tanzimat Dönemi ve Cumhuriyet Sonrası Çeviri Çalışmaları Örneğinde Çevirinin Toplumsal Sistemin Dönüşmesindeki Etkisi” adlı çalışmada “Cumhuriyetin ilk dönemlerinde hukuk, din, dil, eğitim, bilim ve ekonomi gibi alanlarda yoğun” çeviri

faaliyetinin yürütüldüğünü, çevirinin yenileşme hareketinin öncüsü olduğunu ve genç Türkiye'nin Batı medeniyetiyle temas kurma çabalarının çeviri etkinliği ile gerçekleştiğini ve bu bağlamda 1940 yılında Tercüme Heyeti'nin kurulduğunu dile getirmektedir (Tosun & Mutlu, 2019, s. 47).

Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde, Türkiye'de çeviri faaliyetlerinin 1939 yılında gerçekleşen Birinci Türk Neşriyat Kongresi ile yoğunluk kazandığı ve 1940 yılında resmî olarak kurulan Tercüme Bürosu ile devam ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda kronolojik olarak Türkiye'nin çeviri tarihi çalışmalarından bazı makaleler incelenmiştir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de çevirmenin görünürlüğünü tespit etmeye çalışan bu araştırmada aşağıdaki incelemeler kronolojik olarak içerikleriyle dikkatlere sunulmuştur.

Türkiye'de Çeviri Politikaları ve Yayınevleri Üzerine Dönemsel Bir Kesit İncelemesi, Beki Haleva & A. Zeynep Kıvanç:

- 1926 Dil Heyeti ve Talim ve Terbiye Dairesi kurulması
- 1928 Harf Devriminin gerçekleşmesi
- 1930 Halkevlerinin kurulması
- 1939 I. Türk Neşriyat Kongresi
- 1940 Tercüme Bürosunun kurulması ve bir Tercüme Heyetinin oluşturulması (Haleva & Kıvanç, 2015, s. 1329)

Tarihsel Değerlendirmeler Işığında Türkiye'de Çeviri Etkinliği, Sergül Vural Kara:

- 1940 Tercüme Bürosunun kurulması (Vural Kara, 2010, s. 98)

Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Çevirinin Rolü, Faruk Yücel:

- 1924 Telif ve Tercüme Heyeti'nin kurulması ve 1926'da Talim ve Terbiye Dairesi'ne verilmesi
- 1939'da I. Neşriyat Kongresinde alınan kararların Türkiye'nin çeviri politikasını etkilemesi
- Tercüme Encümeni'nin Raporu
- 1940 yılında Tercüme Bürosunun kurulması (Yücel, 2006, s. 212)

Osmanlılardan Günümüze Türkiye'de Çeviri Etkinliği, Ayfer Altay:

- 1921 yılında Telif ve Tercüme Encümeni'nin kurulması
- 1926'da Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulması
- 1940 yılında Tercüme Bürosunun kurulması (Altay, 2002, ss. 4- 5)

Türkiye'de Çevirmen Profili, Mine Yazıcı

- 1928 yılında yaşanan Harf Devrimi
- 1933 yılında yaşanan Üniversite Reformu

- 1940'tan itibaren Hasan Ali Yücel'in başlattığı çeviri faaliyeti (Yazıcı, 2001, ss. 29- 33)

Türkiye'de Çeviri, Vedat Günyol:

- 1924 yılında Telif ve Tercüme Heyeti'nin kurulması
- 1926 yılında heyetin Millî Talim ve Terbiye Dairesi'ne bağlanması
- 1939 yılında toplanan I. Neşriyat Kongresi'nin kararları
- 1940 yılında Tercüme Bürosunun kurulması (Günyol, 1983, ss. 327- 328)

Uygarlık ve Çeviri, Nedim Gürsel:

- 1939 yılında Çeviri Bürosu'nun faaliyet alanları
- 1940' tan itibaren izlenen çeviri faaliyetleri (Gürsel, 1983, s. 323)

Batılılaşma ve Çeviri, Özlem Berk:

- 1940'lı yıllara kadar gerçekleştirilen çeviri faaliyetleri
- 1940'ta Tercüme Bürosunun çalışma faaliyetleri (Berk, 2002, ss. 512- 514)

Türkiye'nin çeviri tarihi ile ilgili yukarıdaki eserler göz önüne alındığında hemen bütün çalışmalarda 1924 yılında Telif ve Tercüme Heyeti'nin kurulması, 1926 yılında heyetin dönemin Millî Eğitim Bakanlığına bağlanması, 1940 yılında ise Tercüme Bürosunun kurulmasıyla ilgili bilgilere yer verildiği görülmektedir.

6. Sonuç

Günümüzde çeviri bilinci veya farkındalığı oluşturmak için çevirinin ve çevirmenliğin dün ne olduğunu, nasıl bir kültürel anlayış ve toplumsal araç unsuru olarak kullanıldığını anlamak ve anlatmak gerekir (Tahir-Gürçağlar, 2005, s. 32). I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1920'de Milletler Cemiyetinin kurulması ile birlikte çevirmenlerin ve tercümanların görünürlüğü artmaya başlamıştır. 60'a yakın ulus, Milletler Cemiyetine üye olmuş ve uluslararası iletişimi sağlamak için çeviri etkinliğine olan ihtiyaç artmıştır. 20. yüzyılın ilk uluslararası örgütü olan Milletler Cemiyeti bünyesindeki tercümanlara ilişkin çalışmalar incelendiğinde çevirmenin görünürlüğünün artmasına karşın genç Türkiye'nin diplomasisinde, çevirmenlere / tercümanlara çok fazla yer verilmediği görülmektedir. Bunun sebebi sürecin Türkiye'nin Millî Mücadele dönemine denk gelmesi ve devamında özellikle genç Cumhuriyet döneminde bir 'ortak kültür' oluşturma çabasıdır. 1921 ila 1928 yıllarında ağırlıklı olarak Telif ve Tercüme Heyetleri / Encümenlerinin dönemin kurucu felsefesine yönelik eğitime katkı olarak çeviri etkinliğinde bulunması (Kayaoğlu, 1998, s. 248), eğitim kurumlarının kurulması (1924), saat ve takvimin değişmesi, (1925) Latin harflerine (1928) geçiş gibi yeniliklerin gerçekleşmesi nedeniyle (Tahir-Gürçağlar, 2018, s. 48) Türkiye'nin uluslararası siyasi iletişimi arka plana attığı düşünülebilir. 1926'da Telif ve Tercüme Heyeti kaldırılmış, 1940 yılında Tercüme Bürosu kurulmuştur. Söz konusu yıllarda büro dışında herhangi bir kurumun tercüme faaliyeti yürütmediği

bilinmektedir (Kayaoğlu, 1998, ss. 233- 249). Bahsi geçen dönemde Batılılaşmaya dönük bir çeviri politikası izlenmiş ve daha çok eğitime ve kültürel gelişmeye yönelik çalışmalar ortaya konmuştur. “Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden Atatürk’ün ölümüne kadar devletin merkezî bir düzenlemeyle” çeviri etkinliğine yönelik yeni bir atılım yapıldığı ifade edilmektedir (Kurultay, 1999, s. 15). Milletler Cemiyeti ile Türkiye ilişkileri incelendiğinde 1930’lu yıllarda uluslararası sahada iletişimin ve işbirliğinin sağlandığı görülür. Örnek olarak Türkiye’de yayımlanan iki çalışma dikkati çekmektedir. Arı’nın *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* ve Hasgüler ve Uludağ’ın *Devletlerarası ve Hükûmetler Dışı Uluslararası Örgütler, Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar* adlı kitapları incelendiğinde, uluslararası ilişkiler politikalarının başlangıç ve gelişme süreci ele alınmasına rağmen çevirmene, mütercime ya da tercümana yönelik bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁶ Öte yandan, İskit’in “Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması” adlı kitabında mevcut çalışmanın dönemine ilişkin olmasa da II. Mahmut döneminde (1821) Bâbîâlî’de Reîsülküttâplığa bağlı bir Tercüme Bürosunun kurulduğuna dair bilgilerin bulunması (İskit, 2018, s. 135) ümit vericidir. Wills, dönemin diplomasi çevirmenlerinin ve tercümanlarının aktardığı anekdotların hem siyasetçiler hem de tarihçiler için bilgilendirici bir kaynak olduğunu ifade etmektedir (Wills, 1999, s. 22).¹⁷ Anekdotlardan yola çıkarak bir bilgi edinme sağlanabileceği ancak bu bilgilerin yetersiz olabileceği düşünülmektedir (Wallner, 2009, s. 36). Bu bağlamda 20. yüzyılın başlarındaki diplomatik çeviri etkinliklerinin çeviri tarihi çalışmalarına pek yansımadağı ifade edilebilir. Neticede Milletler Cemiyetinde siyasi ilişkileri diplomatlar yürütmüş, çevirmenler konuları itibarıyla zayıf bir rol oynamalarına rağmen vazgeçilmez olmuştur. Çevirmenin tarihteki rolüne eğilen çalışmaların yapılması günümüzdeki çevirmen algısına olumlu katkılar sağlayabilir. Ayrıca çevirmene ve çeviri etkinliğine yönelik disiplinlerarası çalışmaların yapılması, yeni araştırma alanları açabilir.

Çevirmenin özellikle diplomaside merkezî bir rol üstlendiği bilgisini, çeviri tarihi çalışmalarına yansıtmak gerekir. Bu düşünce doğrultusunda çeviri tarihi çalışmalarının disiplinlerarası bir yaklaşımla değerlendirilmesinin özellikle 1919 ila 1939 yılları arasında Türkiye’deki çevirmenlerin ve çeviri hizmetinin ayrıntılarına ilişkin bilgileri gün yüzüne çıkarma ihtimalinin yüksek olduğu öne sürülebilir. Başka bir deyişle, genç Türkiye’nin stratejik dönüm noktalarında çeviri etkinliğine ve çevirmene yüklediği görev ile ilgili çalışmaların incelenmesi çeviribilim alanına katkı sağlayacaktır.

Milletler Cemiyetinin etkin olduğu dönemde çevirmenin rolünü, görünürlüğüne irdelemeye ve genel bir değerlendirme yaparak disiplinlerarası bir

¹⁶ Kitapların dizinli olması çevirmenlikle ve tercümanlıkla ilgili bir değinin olup olmadığını kontrol etmeyi kolaylaştırmıştır.

¹⁷ Feyzioğlu’nun *Türkiye ile Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) İlişkileri* adlı yüksek lisans tezinin “Dörtler Paketi Karşısında Türkiye” adlı bölümünde 29 Ekim 1933 tarihinde Ankara Palas’ta bir akşam yemeğinde geçen sohbet aktarılmıştır. Yemeğe, bütün yabancı devletlerin misyon şeflerinin katıldığı ifade edilmiştir. Söz konusu yemekte Atatürk’ün konuşmaları da dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir (1995, s. 88).

çalışma önerisi sunmaya çalışan bu araştırmada yukarıda bahsi geçen tarih kitaplarında çeviri etkinliğine ve çevirmene yönelik yeterli bilginin bulunmadığı tespit edilmiştir. Çeviri tarihinin kronolojik olarak ayrıntılı bir şekilde aktarılamamasının sebebi, diğer dalların bu konuyla ilgili bilgi aktarımında bulunmamasıdır.

Farklı dallarda çevirmenin görünürlüğünü irdeleyen araştırmaların yapılması, çevirmenin günümüzdeki rolünü daha da belirginleştirecektir. Milletler Cemiyeti örneğinde yüzlerce antlaşma yapıp protokoller imzalanmıştır. Söz konusu belgeler, çeviri tarihi açısından araştırmacılara ışık tutacak birçok veriyi içermektedir. Tarih çalışmalarında, çeviri faaliyetlerine yönelik daha fazla bilginin verilmesi çeviri tarihine katkı sağlayabileceği gibi çevirmenin günümüzdeki görünürlüğüne de yeni bir bakış açısı getirebilir. Bu bağlamda Pym'in (2008) de ifade ettiği üzere, çevirmenin merkezî konumda olduğu bir çeviri tarihi değerlendirmesinin ve ayrıca Özakıncı'nın (2000) belirttiği gibi diplomasasi ve siyaset odaklı bir arşiv çalışmasının yapılması önerileri bu araştırmada da önerilen disiplinlerarası çalışmalara ihtiyaç olduğu vurgusunu güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Ahmann, H. (2012). *Das Trügerische am Berufsbild des Übersetzers*. Logos Verlag.
- Ahrens, B. (2016). *Konsekutiv Dolmetschen*. M. Kadrić & K. Kaindl (Ed.), *Berufsziel Übersetzen Und Dolmetschen* (ss. 84-102). A. Franke Verlag.
- Aigner, K. (2014). *Ausbildungssituation und Berufszufriedenheit von AbsolventInnen des Masterstudiums Dolmetschen an der Universität Wien mit Arbeitssprache Spanisch* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Viyana Üniversitesi.
- Altay, A. (2002). Osmanlılardan günümüze Türkiye'de çeviri etkinliği. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (12), 1-11.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*. Alfa Yayınevi.
- Aral, B. (1998). Atatürk döneminde Türkiye ve uluslararası hukuk. *Yeni Türkiye*, 2(23-24), 1368-1374.
- Ataseven, B. & Çetin Ö. (2017). Görünürlük; ne-neden-nasıl-nerede-ne zaman-kim? Çevirmenin görünürlüğü 5N1K. O. Köksal, E. Hamarta, C. Arslan, S. Çiftçi, S. Avşaroğlu & M. Uslu (Ed.), *International Academic Research Congress* (ss. 633-640). Çizgi Kitabevi.
- Belen, F. (1973). *20. yüzyılda Osmanlı Devleti*. Remzi Kitabevi.
- Berk, Ö. (2001). Ulusların ve ulusal kimliklerin oluşturulmasında çeviri yöntemlerinin rol ve işlevi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 49-66.
- Doğan, A. (2011). *Sözlü çeviri çalışmaları ve uygulamaları* (3. bs.). Siyasal Kitabevi.
- Ertan, E. (2013). *Uzmanlık alanları çevirilerinin tarihsel süreci, eğitimi, önemi ve çeviri uygulamalarındaki konumu*. Efe Akademi Yayınları.

- Eruz, F. S. (2003). *Çeviriden çeviribilime*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Eruz, F. S. (2014). Osmanlı Devleti'nde çeviri ve çevirmenin işlevi ve Türkiye'de çevirmenlik mesleği Belgrad Antlaşması sonucunda sınır çekilirken yaşanan çeviri sorunları, *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, (8), 15-39.
- Feyzioğlu, A. (1995). *Türkiye ile Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) ilişkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Günyol, V. (1983). Türkiye'de çeviri. M. Belge (Haz.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 2* (ss. 324-330). İletişim Yayınları.
- Gürsel, N. (1983). Uygurluk ve çeviri. M. Belge (Haz.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 2* (ss. 320- 322). İletişim Yayınları.
- Hasgüler, M. & Uludağı B. M. (2007). *Devletlerarası ve hükümetler dışı uluslararası örgütler tarihçe -organlar-belgeler-politikalar*. Alfa Basım Yayım.
- Haleva, B. & Kıvanç A. Z. (2015). Türkiye'de çeviri politikaları ve yayınevleri üzerine dönemsel bir kesit incelemesi, *Turkish Studies*, 10(8), 1325-1344.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi tarih, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İskit, T. (2011). *Diplomasi tarih, teorisi, kurumları ve uygulaması* (3. bs.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İskit, T. (2018). *Diplomasi tarih, teorisi, kurumları ve uygulaması* (6. bs.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kadrić, M. & Kaindl K. (2016). *Berufsziel Übersetzen und Dolmetschen Grundlagen*. A. Francke Verlag
- Kahraman, R. (2010). *Göç ve çeviri: İltica başvurularında sözlü çeviri uygulamaları ve toplum çevirmeninin rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye'de tercüme müesseseleri*. Kitabevi Yayınları.
- Kırdar, Ü. (1971, November). Atatürk ve Milletler Cemiyeti. *Milliyet*, A5.
- Kırdar, Ü. (2003). Türkiye Cumhuriyeti, tüm üyelerin daveti üzerine Milletler Cemiyeti'nde. *Bütün Dünya 2000*, (11), 20-27.
- Kutz, W. (2010). *Dolmetschkompetenz Was muss der Dolmetscher wissen und können?*. European University Press.
- Kurultay, T. (1999). Cumhuriyet Türkiye'sinde çevirinin ağır yükü ve Türk hümanizması. *İstanbul Üniversitesi Alman Dili Edebiyatı Dergisi*, (9), 71-82.
- Odacıoğlu, M. C., Köktürk Ş. & Aytaş G. (2016). Çevirmen bir simülatör mü yoksa "gerçek" bir yazar mı? Çevirmenin çeviri sürecindeki konumunun Venutici bakış açısından bir analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(7), 619-634.
- Özakıncı, C. (2000). Atatürk'ün 1932 Milletler Cemiyeti zaferi, *Bütün Dünya 2000*, (12), 42-58.

- Pym, A. (1998). *Method in translation history*. Routledge.
- Sakin, S. (2011). *Siyasi karikatürlerde emperyalizm, Milletler Cemiyeti ve Türkiye*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Salevsky H. & Müller I. (2015). *Beiträge zu einer Geschichte der Translation Vom Wirken Bedeutender Dolmetscher und Übersetzer*. Peter Lang Edition.
- Schlesiger, A. (2018). *Berufsschutz für Übersetzer und Dolmetscher in Deutschland. Vergangenheit - Gegenwart und Zukunft?*. Frank & Timme.
- Schmitt, P. (1964). *Statist auf diplomatischer Bühne 1923-45, Erlebnisse des Chefdolmetschers im Auswärtigen Amt mit den Staatsmännern Europas*. Athenäum Verlag.
- Sosyal, İ. (1998). Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 yıllık dış politikası, *Yeni Türkiye*, 2(23-24), 1361-1367
- Şimşir, B. N. (1998). Dış ilişkiler bakımından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı. Türkiye Bilimler Akademisi (Haz.), *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 74 yılına toplu bakış uluslararası kongresi* (ss. 367-379). Tarih Vakfı.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar: Çeviri tarihine yaklaşımlar*. Scala Yayıncılık.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de çevirinin politikası ve poetikası 1923-1960* (çev. Tansel Demirel). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tosun, M. & Mutlu, S. (2019). Tanzimat dönemi ve cumhuriyet sonrası çeviri çalışmaları örneğinde çevirinin toplumsal sistemin dönüşmesindeki etkisi, *Akademik Dergi*, 2(1), 41-51.
- Venuti, L. (1998). *The scandals of translation*. Routledge.
- Vural Kara, S. (2010). Tarihsel değerlendirmeler ışığında Türkiye'de çeviri etkinliği, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 94-102.
- Wallner, G. (2009). *Sichtbarkeit und Unsichtbarkeit der ÜbersetzerIn* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Viyana Üniversitesi.
- Wills, W. (2005). *Dolmetschen und Übersetzen im 20. Jahrhundert Schwerpunkt deutscher Sprachraum*. BDÜ Fachverlag.
- Wills, W. (1999). Die Entwicklung der Sprachmittlerberufe im 20. Jahrhundert. M. Snell Hornby, H. G. Höning, P. Kußmaul & P.A. Schmitt (Haz.), *Handbuch Translation* (ss. 21-25). Stauffenburg Verlag.
- Yazıcı, M. (2001). *Çeviribilime giriş*. İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Yazıcı, M. (2006). Türkiye'de çevirmen profili, *Translation Studies in the New Millenium*, 4, 123-132.
- Yetkin - Karakoç, N. (2015). *Çeviri ve diplomasi*. Çeviribilim Yayınları.
- Yıldırım, C. (2017). Çeviri belleği sistemlerinde gerçekleştirilen çevirilerde çevirinin kalitesi ve çevirmenin görünürlüğü/görünmezliği hususlarının değerlendirilmesi. H. Kahya (Haz.), *Proceedings book of 2nd international scientific researches congress on humanities and social sciences* (ss. 119- 127). IBAD.

Yücel, F. (2006). Türkiye'nin aydınlanma sürecinde çevirinin rolü, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 207-220.

Yücel, E. B. (2018). *Mahkeme çevirmeninin rolü ve görünürlüğü* [Yayımlanmamış doktora tezi], İstanbul Üniversitesi.